

COVENANT & CONVERSATION

RAV SACKS İLE İNANCI PERAŞADA BULMAK

"Covenant & Conversation yazı dizisine yaptıkları cömert bağış için Maurice Wohl Charitable Foundation'a teşekkür ederim. Maurice ileri görüşlü bir hayırseverdi. Eşi Vivienne son derece mütevazıydı. Adanmışlık ve zarafetin benzersiz bir birlikteliğiydiler ve yaşamak onlar için vermek demektir."

Kalbin Tartılması

Vaera 5780

Bu haftaki *peraşada*, henüz ilk bela bile Mısır'ı vurmuş değilken, Tanrı, Moşe'ye şöyle demektedir: "Paro'nun kalbini sertleştireceğim ve Mısır'da mucizevi işaret ve harikalarımı çoğaltacağım" (Şemot 7:3)

Paro'nun kalbinin sertleştirilmesine Mısır Çıkışı hakkındaki anlatım boyunca en az yirmi kez atıfta bulunmaktadır. Bazen Paro'nun kalbini kendisinin sertleştirdiği söylenmektedir. Diğer zamanlarda bunu yapanın Tanrı olduğu belirtilmektedir. Tora bu bağlamda üç farklı fiil kullanır: *h-z-k*, kuvvetlendirmek; *k-ş-e*, sertleştirmek; ve *k-b-d*, ağırlaştırmak.

Çağlar boyunca, Tora'yı açıklayan otoriteler bir sorun üzerinde kafa yormuşlardır. Eğer Tanrı Paro'nun kalbini sertleştirdiyse, o zaman nasıl olur da Paro, Bene-Yisrael'in gitmesine izin vermediği için suçlanabilir? Bu konuda hiçbir tercih hakkı olmamıştır. Bu onun değil, Tanrı'nın işiydi. Onun ve halkının bu nedenle cezalandırılması, adaletin temel prensibine, yani insanların sadece özgür iradeleriyle yaptıkları yanlış seçimler için suçlu olabilecekleri ilkesine aykırı görünmektedir.

Ancak otoriteler, ilk beş bela boyunca Paro'nun kendi kalbini sertleştirdiğinin söylendiğine işaret ederler. Buradaki inatçılık, ret, uzlaşmazlık onun tarafından gelmektedir. Paro'nun kalbini Tanrı'nın sertleştirdiği ancak altıncı belada söylenmektedir. Bu durum çeşitli açıklamalara yol açmıştır.

Raşi, Paro'nun kalbinin son beş belada sertleştirilmesinin, Paro'nun, halkın gitmesine izin vermeyi kendi inatçılığı sonucunda reddettiği *ilk beş beladaki tutumunun cezası*

olduğunu söylemektedir.¹ Rambam, Tanrı'nın Paro'nun kalbini sertleştirmesini “*teşuva olanağı ondan esirgenmiş* ve kötülüğünden dönme özgürlüğü kendisine tanınmamıştı” şeklinde açıklar.² Albo ve Sforno aksi yönde bir açıklama önerirler. Tanrı, Paro'nun kalbini, tam da *özgür iradesini yerine geri getirmek için* sertleştirmiştir. Ülkeyi harap eden belalar dizisinin ardından Paro, kendisini, Bene-Yisrael'in gitmelerine izin vermek için bunaltıcı bir baskı altında hissediyordu. Bu şartlar altında onları salıvermiş olsaydı, bunu özgür iradeyle değil, zorlayıcı sebepler yüzünden yapmış olacaktı. Bu nedenle Tanrı, Paro'nun kalbini *kuvvetlendirmiş*, bu sayede, ilk beş beladan sonra bile, Paro özgürce Evet veya Hayır diyebilecek duruma gelmişti.³

Bu açıklamaların her üçünün de doğru olup, basitçe, farklı fiilleri açıklıyor olması muhtemeldir. *K-ş-e*, “sertleştirme” fiili, Raşi'nin açıklamasını desteklemektedir. Paro Bene-Yisrael'e karşı sert davranmıştı; bu nedenle Tanrı da ona sert davranmıştı. *K-b-d*, “ağırlaştırma” fiili, Rambam'ı desteklemektedir. Paro, *teşuva* yapmak için gereksinim duyduğu enerji ve güçten yoksundu. *H-z-k*, “kuvvetlendirme” fiili ise Albo ve Sforno'yu desteklemektedir. Metin bu olasılıkların her üçüne de uygundur.

Ne var ki, hakikatin bir kısmı, tamamen farklı bir yönde yer alıyor da olabilir.⁴ Mısırlılar – özellikle de Paro – kafalarını ölüm konusuyla çok meşgul ederlerdi. Cenaze uygulamaları şaşılacak derecede ayrıntılıydı ve kişiyi ölümden sonraki yaşama hazırlama amacını güderdi. Firavunların mezarları, en müsrif eserleri arasındaydı. Tutankhamon'un 1922 yılında keşfedilen mezarı baş döndürücü bir örnektir. Antik Mısır'en en büyük edebi eserlerinden biri *Ölülerin Kitabı*'ydı.

Tora, Mısırlıların ölüme verdikleri dikkati kaydetmiştir. Bereşit'in sonunda Mısırlıların, Yaakov'u gömmek üzere cenaze kortejinde Yosef ve ailesine eşlik ettiklerini okumaktayız. Kenaaniler buna tanık olmuşlar ve “Mısırlılar heybetli bir yas töreni düzenliyor” demişlerdi. O yere *Avel Mitsrayim* adını vermişlerdi (Bereşit 50:11). Not: Bu tören Mısırlı olmayan Yaakov için gerçekleştirilmesine rağmen Kenaaniler bunu “Yisrael'in yası” değil, “Mısır'ın yası” olarak adlandırmışlardı. Bunun ardından bizzat Yosef'in mumyalanıp Mısır'da bir tabutun içine yerleştirilmesini okuruz. Tora'da yalnızca Yosef ve – Yosef'in isteği üzerine – Yaakov mumyalanmıştır. Bu anlatımlar yoluyla, Mısır zihniyetinde ölümün ne kadar önemli olduğu konusunda önceden uyarılmış olmaktayız.

Ancak Mısır inancında, Paro'nun kalbine yapılan atıflar noktasında tamamen yeni bir bakış açısının kapısını açan belirli bir yön daha vardır. Mısır mitolojisine göre, ölümler, ruhların ebediyen zevk içinde yaşadıkları Aaru, yani Sazlık Tarlaları'nda ölüm sonrası yaşamın tadını çıkarabilmek için gereken değere sahip olup olmadıkları konusunda bir

¹ Raşi'nin Şemot 7:3 açıklamaları.

² *Mişne Tora*, İlhot Teşuva 6:3.

³ Albo, *İkarim* 4:25; Sforno'nun Şemot 7:3 açıklaması.

⁴ Bu yöndeki fikri önerdiği için Rabi Dr. Rafi Zarum'a çok teşekkür ederim.

mahkemeden geçirilirdi. Ruhun kalpte ikamet ettiğine ve söz konusu mahkemenin, *Kalbin Tartılması* seremonisinden oluştuğuna inanırlardı. Ölüm sonrasında diğer organlar çıkartılırdı, ama kalp yerinde bırakılırdı, çünkü mahkeme için ona ihtiyaç vardı.

Tartının bir kefesinde bir tüy bulunurdu. Diğerineyse kalp yerleştirilirdi. Eğer kalp tüy kadar hafifse, ölü, Aaru'ya doğru yoluna devam edebilirdi; ama eğer daha ağırsa, tanrıça Ammit (aslan, su aygırı ve timsahın bir birleşimi) tarafından yutulur, kalbin sahibi de Duat, yani yer altı dünyasında yaşamaya mahkûm edilirdi. *Ölüler Kitabı*'nda papirüs üzerindeki bir illüstrasyon, İki Hakikat Salonu'nda, Mısır ölümler tanrısı Anubis'in gözetimi altında gerçekleştirilen seremoniyi tasvir etmektedir.

Buna bağlı olarak, *k-v-d*, "ağırlaştırmak" kökü, o dönemdeki Mısırlılar için oldukça belirli bir anlama sahip olsa gerektir. Paro'nun kalbinin bir tüyden daha ağır hale geldiğini ima etmektedir. Bu durumda Paro, kalp tartma seremonisinde başarısız olacak ve bu nedenle kendisi için en önemli şeyden – yaşam sonrasında ilahlara katılma beklentisinden – mahrum bırakılacaktı.

Neden böyle olduğu konusunda kimsenin şüphesi olmayacaktı. Tüy; hakikat, denge, düzen, uyum, adalet, ahlak ve kanun kavramlarını içeren merkezi Mısır değeri *Ma'at*'ı temsil ediyordu. Bu değerün üstün gelmesini temin etmek Paro'nun göreviydi. Bu, Mısır Çıkışı'nın bin yıl öncesinden beri, MÖ üçüncü binyıla ait Piramit metinlerinde bulunan bir Mısır prensibi olagelmişti. *Ma'at*, kozmik düzen demektir. Yokluğu, kaosu davet ederdi. Kalbi *Ma'at* tüyünden daha ağır hale gelmiş bir Paro yalnızca kendi ahiretini tehlikeye atmakla kalmamakta, aynı zamanda üzerinde hüküm sürdüğü halkın tümünü kargaşa ve düzensizlik tehdidi altına da sokmaktaydı.

Ölümlerin söz konusu mahkemenin bir parçası olarak yapması gereken şeylerden biri, olumsuz bir dille ifade edilen bir dizi – toplamda 42 – itirafta bulunarak kendilerini, onları cennetten mahrum bırakacak günah türü açısından masum ilan etmektir. Bunlardan bazıları şunlardır:

İnsanları yaralamadım.

Altımdakilere zulmetmedim.

Cinayet işlemedim.

Cinayet işlenmesini emretmedim.

İnsanların acı çekmesine yol açmadım.⁵

Eğer Paro'nun kalbinin "ağırlaştırılması", Kalbin Tartılması seremonisine yönelik bir imaysa, bu, buradaki hikâyeyi tamamen yeni bir yönden okumamıza olanak sağlamaktadır.

Her şeyden önce, kalbin ağırlaştırılmasının, Bene-Yisrael kadar Mısırlıları – bir bütün olarak insanlığı – da ilgilendirdiğini göstermektedir. Tora bize üç kez, işaret ve harikaların

⁵ Olumsuz dille ifade edilen itiraflar Yahudilikte enderdir, ama böyle bir itiraf vardır: *Viduy Bikurim*, turfanda meyveler sunulurken beyan edilen itiraf: "Senin emirlerinden sapmadım ve onların hiçbirini unutmadım... Tanrı'm *A-Şem*'e itaat ettim; Senin bana emrettiğin her şeyi yerine getirdim" (Devarim 26:13-14).

“Mısırlıların, Benim A-Şem olduğumu bilmeleri için” olduğunu söylemektedir (Şemot 7:5, 14:4, 14:18). Bu, tektanrıcılığın merkezi ilkesidir. “Bene-Yisrael’in kendi Tanrı’ları ve Mısırlıların kendi panteonları var” diye bir şey yoktur; evrende sadece bir tane hükümran güç vardır.

Belaların en az üçünün esas noktası budur: ilk bela, Nil tanrısı Hepfi’ye yönlendirilmişti; ikincisi, yani kurbağalar, Mısırlıların bir kurbağa şekliyle temsil edilen bereket ve doğum tanrıçası Heket’e yönlendirilmişti; ve dokuzuncu bela olan karanlık da, güneş tanrısı Ra’ya yönlendirilmişti. Bu belaların mesajı Mısırlılar için oldukça açık olmuş olmalıdır; ne de olsa o zamana kadar taptıklarından daha büyük bir gücün var olduğu aşikâr bir hal almıştır. Yisrael’in Tanrı’sı, dünyanın ve tüm insanlığın Tanrı’sıdır.

Yisrael’in inancının tüm insanlığın dini olmasına niyetlenilmiş değildir. Anlatımın hiçbir yerinde Tanrı’nın, Mısırlıların Bene-Yisrael’in dini uygulamalarını benimsemelerini istediğini görmemekteyiz. Konu oldukça farklıdır. *Din, [bireye/belli bir topluma] özeldir. Ahlak ise evrenseldir.* Eğer Paro’nun kalbinin “ağırlaştırılması” gerçekten de *Ölülerin Kitabı*’na atıfta bulunuyorsa, o zaman Mısır Çıkışı’nın hikâyesi, Bene-Yisrael’in bakış açısından anlatılan partizan bir hikâye değildir. Bize açık bir mesaj vermektedir: *Belli başlı şeyler, her kim yapıyor olursa olsun ve her kime yapıyor olursa olsun, yanlıştır.* Bunlar Mısır standartlarına göre de yanlıştır. Bu, Paro’nun Bene-Yisrael’in tüm erkek bebeklerini öldürme kararı için doğrudur. O karar, *Ma’at*’a karşı affedilemez bir günahı.

Adalet evrenseldir. Tora’nın, Moşe’nin hayatının ilk zamanları hakkında anlattığı üç olay yoluyla yalın bir şekilde verdiği mesaj budur. Moşe bir Mısırlıyı bir İbrani’ye vururken görmekte ve müdahale etmektedir. İki İbrani’nin birbirine vurduğunu görmekte ve müdahale etmektedir. Yabancı çobanların Yitro’nun kızlarına kaba davrandıklarını görmekte ve müdahale etmektedir. Bu olayların ilkinde, İbrani olmayan birinin bir İbrani’ye yönelik kabahati, ikincisinde bir İbrani’nin diğer bir İbrani’ye yönelik yanlışı, üçüncüsünde ise İbrani olmayan birinin İbrani olmayan birine yönelik hoyratlığı söz konusuydu. Bu bize, Moşe’nin adalet duygusunun tarafsız ve evrensel olduğunu söylemenin en basit yoludur.

Son olarak ve en derin şekilde; Tora, *Ma’at* adı verilen Mısır kavramının tam kalbinde yer alan bir çelişkiye işaret etmektedir. Paro’nun halkın gitmesine izin vermeyi reddetmesine dair en cömert açıklama, onun, İmparatorluktaki düzeni korumakla görevli olduğudur. Bene-Yisrael gibi başarılı bir azınlık, böylesi bir düzen için bir tehdit olarak görülebilirdi. Orada kalıp başarı ve gelişim göstermeleri halinde, birkaç asır öncesinde Hiksosların yapmış olduğu gibi ülkeyi kontrolleri altına alabilirlerdi. Gitmelerine izin verilmesi halindeyse bu kez başka köle grupları da aynısını yapmanın cazibesine kapılabilirlerdi. İnsanların terk etmeye çalıştıkları yer bir süper güç olduğu zaman, göçmenlik orası için olumsuz bir işarettir. Uzun yıllar boyunca Sovyetler Birliği’nin Yahudilerin ülkeyi terk etmesini yasaklamış olmasının ardındaki sebep buydu.

Paro, halkı salıverme konusundaki mükerrer ret kararlarını şüphesiz her seferinde, *Ma'at*, yani düzeni güvence altına aldığını öne sürerek haklı görüyordu. Ancak bu arada, her yeni belayla birlikte ülke gittikçe daha da büyük bir kaosun içine düşmekteydi. Çünkü insanlara zulmetmek – ki Paro'nun yapmakta olduğu şey buydu – *Ma'at*'a karşı temel bir ihlal niteliğindedir.

Bu okumada, Paro'nun kalbini sertleştirmesi meselesinin tümü, psikolojik olmaktan çok, siyasiydi. Muazzam bir ölçekte kölelik uygulayan bir imparatorluğun yarı-tanrısal devlet başkanı olarak sahip olduğu konumda, Paro, diğer grupların da angaryaya, yani piramitlerin inşasından beri Mısır toplumunun bir parçası olan ve ancak 1882 yılında feshedilen, ücretsiz, yarı-kölelik çalışmasına meydan okuması riskini yaratmadan Bene-Yisrael'in serbest kalmalarına izin veremezdi.

İlk beş bela boyunca Paro, önemli bir prensibi koruma uğruna küçük çaplı rahatsızlıklara katlanıyor olduğu hikâyesine kendisini inandırabilmişti. Ama belalar daha ciddi bir hal alıp Mısır'ı kaosun içine sürükledikçe, Paro'nun manevra alanı gittikçe daralıyordu. Bene-Yisrael'e beş kez “hayır” dedikten sonra, kendisini komik duruma düşürmeden, otoritesini kaybetmeden ve konumuna zarar vermeden geri adım atması artık mümkün değildi. *Paro kendi sisteminin bir esiriydi*; kendi kararları tarafından tutsak tutulmaktaydı.

Düzeni koruma peşindeyken kaos yaratmıştı. Çünkü peşinde olduğu o düzen, adaletsizlik temeli üzerine inşa edilmişti: çok sayıda insanın az sayıda seçkinin yararına köleleştirilmesi. Bunu savunmaya gayret ettikçe, kalbi de o denli ağırlaşmaktaydı.

Adaletin evrensel olduğuna inanıyorum. Üstün Güç'ün, son derece güçsüz olanı özgürlüğüne kavuşturmak amacıyla tarihin içine müdahil olduğu Mısır Çıkışı hikâyesi yalnızca Yahudiler için değildir. Bu, dünyanın ümide dair en büyük meta-anlatısıdır.

Şabat Şalom

Jonathan Sacks

Rabbi Sacks'ın diğer makaleleri için lütfen www.rabbisacks.org sitesini ziyaret edin.

 @rabbisacks

© Rabbi Sacks Tüm hakları saklıdır.

Rabbi Sacks'ın Ofisi Covenant and Conversation Trust tarafından desteklenmektedir.